

Weidevogels in cultuurhistorisch perspectief

AAD VAN PAASSEN

Weidevogels zijn net zo kenmerkend voor Nederland als tulpen, molens en koeien in de wei. Nederland heeft wat met weidevogels, want ruim 11.000 vrijwilligers zijn elk voorjaar weer bezig om deze vogels aan een goed broedsucces te helpen. Dat gebeurt al decennia lang, maar van de meeste soorten weidevogels lopen de populaties nog steeds terug. Hierbij dient de vraag zich aan of weidevogels misschien iets zijn geworden uit het verleden en niet meer iets van de toekomst. In dit artikel wordt de relatie gelegd tussen weidevogels en cultuurhistorie en wordt gekeken naar de toekomst van de weidevogels.

Nederland bestond in de eerste eeuwen van onze jaartelling vooral uit woeste natuur: hogere zandgronden met bossen, ontoegankelijke hoog- en laagveengebieden, meanderende rivieren met grazige uiterwaarden, grote meren en een dunne kuststrook met duinen maar ook schorren en

slikken. In deze typen landschap kwamen ook toen al weidevogels voor. Zo is de grutto van oorsprong een vogel van hoogveengebieden, de tureluur een vogel van schorren en slikken en de kievit een vogel van grazige biotopen. De mens heeft deze landschappen ontgonnen en zo ook de veenweidegebieden. Molens maal-

Jaarlijkse aantalverandering

Aantalverandering bij weidevogels.
Bron: Weidevogelbalans 2010
(www.weidevogelbescherming.nl).

§ Weidevogelbeschermers in actie tijdens het tellen van gruttogezinnen. Foto: A. van Paassen.

den moerassen en plassen droog en de landbouw kreeg een kans zich te vestigen. In het begin werd in veenweidegebieden nog akkerbouw bedreven maar door de inklinkende bodem bleef uiteindelijk vooral melkveehouderij over als middel van bestaan.

ONTWIKKELINGEN IN DE LANDBOUW

Vogels pasten zich daarbij aan en maakten een overstap vanuit de oorspronkelijke biotoop naar de door de mens gemaakte biotoop. In elk geval deed de grutto dat wel maar moerasvogels als de grote zilverreiger verdwenen (tot voor

§ Oorspronkelijk broedde de grutto in open moerassen en in hoogveen. Toen Nederland steeds meer in cultuur werd gebracht, heeft hij zich aangepast aan de omstandigheden (foto: Rudi Debruyne).

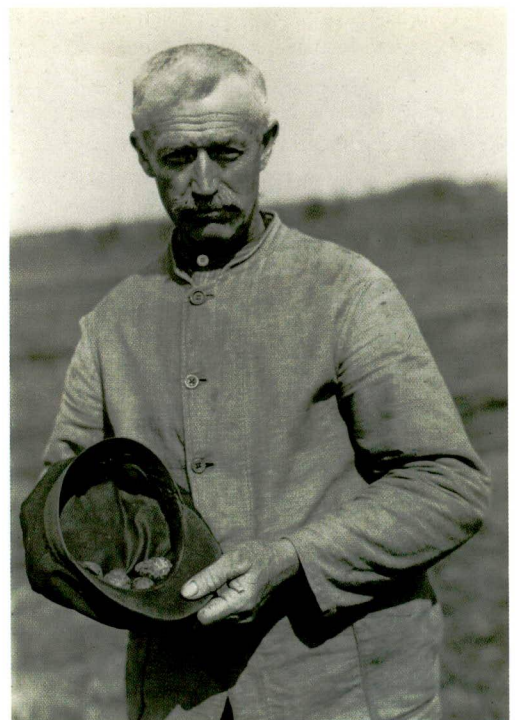

§ Twee mannelijke kempheanen. De kempheaan bleek slecht in staat zich aan te passen aan de veranderingen in het veenweidelandschap die het gevolg zijn van grootschalige landbouw. Hij wordt tegenwoordig op de Nederlandse Rode lijst voor vogels vermeld als ernstig bedreigd (Arjan Haverkamp).

kort) uit Nederland. In het begin van de 20e eeuw deed de kunstmest zijn intrede in de landbouw en begon de mechanisatie en rationalisatie van de landbouw. De kempheaan kon zich niet aanpassen aan het veranderende landschap maar de Kievit wel. Hoewel in de jaren '30 van de vorige eeuw werd voorspeld dat de Kievit bij het verdwijnen van het blauw (onbemest) grasland ook drastisch in aantal zou afnemen, gebeurde dat niet. Integendeel, de dichtheden van soorten als Kievit, grutto en tureluur bereikten dankzij de zich ontwikkelende landbouw niveaus die ze in de oorspronkelijk biotopen nooit konden halen. De jaren '60 en '70 waren voor veel van de huidige soorten weidevogels dan ook topjaren. Daarna gingen de aantallen gestaag achteruit: de landbouw intensiverde verder waardoor vestiging en met name het broedsucces van weidevogels steeds meer onder druk kwamen te staan.

ONTSTAAN NESTBESCHERMING EN ONTWIKKELING GEBIEDSGERICHT WEIDEVOGELBEHEER

Om de negatieve effecten van het rapen van eieren tegen te gaan (vogeleieren waren een welkome aanvulling op het karige dagelijkse rantsoen) werden in de Tweede Wereldoorlog de eerste weidevogelwachten opgericht in Friesland. Die beschermden na de raaptijd nesten

§ Een kievitseiraper met vier kievitseieren in zijn pet te Drenthe, 1928. Het rapen van kievitseieren is in met name de noordelijke provincies een traditie (Nationaal Archief, Den Haag).

Het belang van Nederland voor weidevogels

Veel vogelsoorten in agrarische gebieden staan mondiaal onder druk (Van der Weijden, et al. 2010). Ook in Europa gaan veel soorten boerenlandvogels achteruit. Ons land is Europees en mondiaal voor een aantal soorten weidevogels nog steeds van zeer groot belang. Zo broedt nog steeds circa 60% van de totale Europese grutto-populatie in ons land. Van de scholekster is dat bijna 30%, van slobend en Kievit circa 20% en van tureluur bijna 10%. Daarentegen broedt slechts 0,1% van alle kempfanen en watersnippen in ons land. Het gaat dus om een beperkte groep van vogelsoorten waarbij Nederland voor sommige soorten uitermate belangrijk is voor het voortbestaan van die soort.

zodat de vogels de kans kregen om toch elk jaar kuikens groot te brengen (en de eiproductie in het daarop volgende jaar op peil te houden). In de rest van Nederland bleef weidevogelbescherming vooralsnog een hier en daar optredend lokaal verschijnsel. Pas in de jaren '80 van de vorige eeuw gingen de provinciale organisaties Landschapsbeheer in Zuid- en Noord-Holland gestructureerd vrijwilligers ondersteunen die zich bezig hielden met het beschermen van legfels tegen verlies door landbouwkundige activiteiten. De provincies

Overijssel en Groningen volgden na enkele jaren en in de jaren '90 volgden de overige provincies dankzij een impuls van het toenmalige ministerie van LNV. In die tijd verliep de bedrijfsvoering op agrarische bedrijven in een bepaald gebied veelal nog zo divers en gespreid dat het ook voldoende was om alleen de legfels te beschermen. De jongen konden toen nog altijd wel ergens de ruimte vinden om groot te worden.

HUIDIGE AANPAK EN PERSPECTIEVEN VOOR WEIDEVOGELS

In de jaren '90 kregen agrarische bedrijven door de voortgaande mechanisering, de genomen bemesting, de verbeterde ontwatering en de doorgaande schaalvergroting van kavels de mogelijkheid om in één dag veel grotere oppervlakten te bewerken dan voorheen. Vanaf dat moment werd het zaak om niet alleen de legseloverleving te bevorderen maar ook de kuikenoverleving. Dat kreeg voor het eerst echt vorm en inhoud door middel van het mozaïekbeheer in het project Nederland Gruttoland (2003-2005). Daarna heeft dat zich gestaag verder ontwikkeld tot de gebiedsgerichte aanpak zoals we die nu kennen. Dat is vanaf 2010 verankerd in het overheidsbeleid en met name in het subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer.

 Jonge Kievit. Foto: Van Paassen.

Verenigingen en groepen

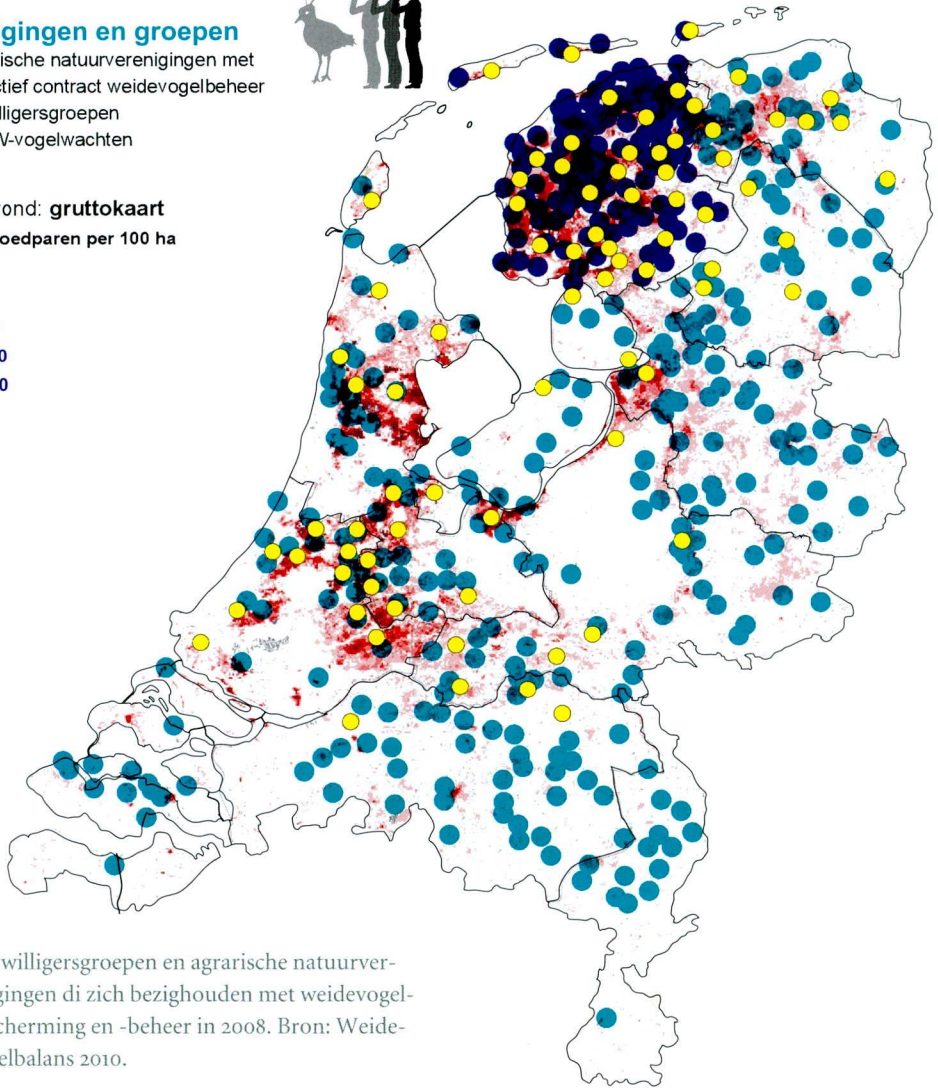
- Agrarische natuurverenigingen met collectief contract weidevogelbeheer
- Vrijwilligersgroepen
- BFVW-vogelwachten

Ondergrond: **gruttokaart**

Aantal broedparen per 100 ha

- 0
- 1 - 5
- 6 - 10
- 11 - 20
- 21 - 30
- > 30

Vrijwilligersgroepen en agrarische natuurverenigingen di zich bezighouden met weidevogelbescherming en -beheer in 2008. Bron: Weidevogelbalans 2010.

ORGANISATIE VAN WEIDVOGELBESCHERMING LOKAAL, PROVINCIAAL EN LANDELIJK

In Nederland houden circa 400 lokale vrijwilligersgroepen zich bezig met weidevogelbescherming. Dat gebeurt van Schiermonnikoog tot in Zuid-Limburg. Een lokale groep bestaat vaak uit enkele tientallen tot soms een paar honderd vrijwilligers. Op elk bedrijf loopt een vast groepje van twee tot vier of meer vrijwilligers. Op deze manier leren boer en vrijwilligers elkaar in de loop van enkele jaren goed

kennen. De coördinatie op provinciaal niveau vindt plaats door een provinciale organisatie (in Friesland de Bond van Friese Vogelwachten, in de overige provincies de provinciale organisatie Landschapsbeheer). De landelijke coördinatie is in handen van Landschapsbeheer Nederland die jaarlijks bijeenkomsten organiseert voor alle provinciale organisaties. Hier vindt afstemming van werkwijzen en ideeën plaats en coördinatie van gezamenlijke activiteiten.

Weidevogellandschappen in Nederland

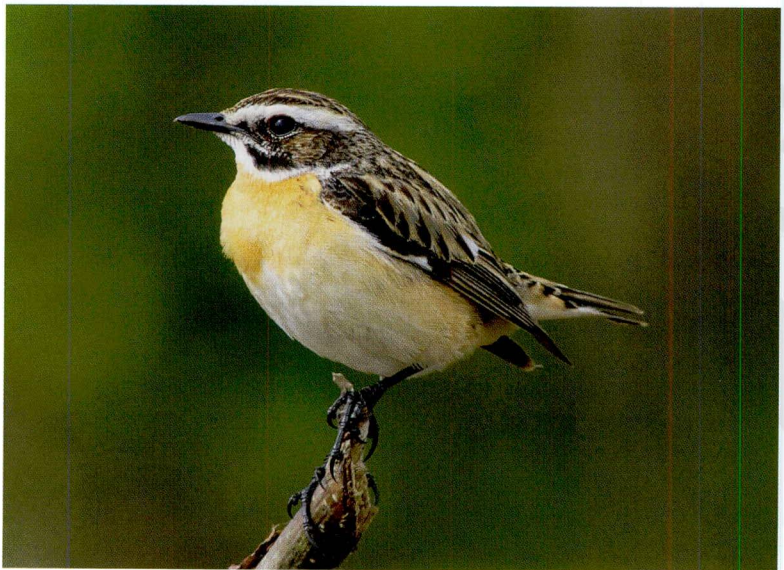
- Open veenweide- en kleigebieden in west- en noord-Nederland met (relatief) hoge dichtheden van vooral Kievit, grutto, tureluur, scholekster, slobend, krakeend en lokaal ook graspieper.
- Grootchalige akkerbouwgebieden in zuidwest-, midden- en noord-Nederland met (relatief) hoge dichtheden van vooral Kievit, scholekster, veldleeuwerik, graspieper, gele kwikstaart en lokaal grauwe kiekendief. In gebieden met ook grasland (gemengde gebieden) komen soms ook relatief hoge dichtheden van de grutto voor.
- Min of meer besloten zandgebieden in zuid-, midden- en oost-Nederland met relatief hoge dichtheden van vooral Kievit, scholekster, wulp en lokaal kleine aantallen zangvogels zoals paapje en tapuit. In beperkte mate komen hier soms ook nog gebieden voor met enkele broedparen van de grutto.
- Beekdalen in vooral oost-Nederland met (relatief) lage dichtheden van vooral Kievit, grutto, tureluur en scholekster, (relatief) hoge dichtheden van kleine zangvogels zoals veldleeuwerik, graspieper en bij aanwezigheid van opgaande beplanting ook roodborsttapuit en geelgors.
- Uiterwaarden langs rivieren met lokaal hoge dichtheden van vooral grutto, tureluur en diverse eendensoorten met lokaal ook relatief hoge dichtheden van wulp en zeldzame soorten als kwartelkoning.
- Buitendijkse slikken, schorren en kwelders in zuidwest- en noord-Nederland met relatief hoge dichtheden van tureluur, scholekster, kluut, visdief en andere koloniebroeders.

WEIDVOGELS IN DE TOEKOMST

Het nieuwe subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer gaat uit van een gebiedsgerichte aanpak. Per geografische eenheid stemmen vrijwilligers, boeren en terreinbeheerders bescherming en beheer af op aanwezigheid van weidevogels. Essentieel is het realiseren van voldoende kuikenland om jongen de kans te geven groot te worden. Weidevogels zijn

plaatstrouw en keren graag terug naar de plek waar ze het jaar daarvoor met succes hebben gebroed. Daarom sluit de overheid zesjarige beheerovereenkomsten af met boeren. Toch is er jaarlijks de nodige wisseling van broedplek. In het nieuwe stelsel is het mogelijk om daar flexibel op in te spelen en een nieuwe overeenkomst af te sluiten als dat nodig is. Dit staat bekend als 'flexibel beheer'. In het seizoen zelf

§ Het paapje was vóór 1940 nog een vrij algemene vogel in het agrarische landschap. Sindsdien is hij geleidelijk in aantal achteruitgegaan, vooral in weilanden, waar hij nu geheel verdwenen is (foto: Hendrik van Kampen / Buiten Beeld, Leeuwarden).

S Nest van een schol-
ekster. Weidevogels
leggen hun eieren
in het weiland, dat
door boeren wordt
bewerkt. Door de
nesten te markeren,
beschermen boeren
en vrijwilligers van
lokale weidevogel-
wachten de nesten
tegen landbouwac-
tiviteiten (Wikime-
dia Commons).

doen zich soms onverwachte situaties voor. Hierbij zijn vrijwilligers van groot belang omdat zij door – waar nodig – nesten te zoeken weten waar ad hoc beheerovereenkomsten zinvol zijn omdat er vlak voor het maaien nog nesten liggen of nog gezinnen met kuikens rondlopen (het zogenaamde ‘last minute beheer’). Vrijwilligers gebruiken bij hun inspanningen steeds meer GPS-apparatuur en software om legsels digitaal te registreren. Boeren en loonwerkers hebben de mogelijkheid om de locaties van legsels te downloaden naar apparatuur in de tractor. Dan worden zij tijdens hun werk geattendeerd op het naderen van een legsel. Hiermee krijgen weidevogels een plek in de moderne bedrijfsvoering. Weidevogelbeheer is dus niet zozeer iets van vroeger maar gaat wel degelijk met de tijd mee.

Grassland birds in a cultural heritage perspective

Characteristic for the Netherlands are not only tulips, windmills and cows but also high densities of groundnesting birds. Each spring thousands of volunteers are helping these birds with a success-

ful breeding. Despite the efforts in the past decennia, the numbers of most grassland birds are still decreasing.

Since the sixties and seventies of the past century, which were successful years for the peewit, godwit and redshank, the numbers are steadily decreasing because of the intensifying agriculture.

Nowadays many groups of volunteers are active in protecting nests and chickens in specific geographic areas, together with the farmers. Modern digital methods are now applied in tracking the location of the bird nests in the fields so that grassland birds are part of the modern agricultural management. Government regulations and a new state-aided approach for specific areas, are helpful in this respect.

LITERATUUR

- PAASSEN, A.G. VAN EN W. TEUNISSEN (2010). Weidevogelbalans 2010, Landschapsbeheer Nederland en SOVON Vogelonderzoek Nederland. Utrecht/Nijmegen.
- WEIJDEN, W. VAN DER, P. TERWAN, A. GULDEMOND (EDS.) (2010). Farmland birds across the world. Barcelona.